

”... där Adam betyder människa och Eva livgivande eller kvinna ”

En genus- och jämställdhetsanalys om hur kvinnor och män framställs i religionerna judendom och islam i religionskunskapsböcker för mellanstadiet.

Av: Emelie Björck

Handledare: Fredrik Jahnke
Södertörns högskola | Lärarutbildningen
Självständigt arbete 15 hp
Självständigt arbete 1 | HT 2017
Grundlärarprogrammet med interkulturell profil
med inriktning mot årkurs 4-6, 240 hp.

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA | STOCKHOLM
sh.se

Abstract

English title: "... where Adam means human and Eve woman "

– A gender and equality analysis about how men and women are being portrayed in the religions Judaism and Islam in textbooks for educational studies in primary school.

Author: Emelie Björck

Supervisor: Fredrik Jahnke

The purpose of this study is to with a gender perspective examine how often men and women are mentioned and how they are being portrayed in the religions Islam and Judaism in textbooks made for religious studies. To examine this a quantitative and a qualitative content analysis on three textbooks have been made and the following questions have been answered. How often are men and women being mentioned in the chapters about Islam and Judaism? Can the distribution be seen as even/equal between the genders? And how are women and men being portrayed in the chapters? Are they being portrayed and talked about in an equal way? Earlier studies have shown that it's mostly men that are being mentioned and written about in both religious history and in textbooks made for religious studies. The religious texts are being interpreted by men and also written by and for men. This makes the man a kind of prototype for the religious person while the women have been and partly still is invisible in these contexts.

The study concludes that men are being mentioned more often than women in the textbooks, which doesn't compare with the goals set for a quantitative gender equality. It also concludes that the men are being portrayed as the active religious man while the women is being positioned beside the men, which makes the female religious practice partly invisible. To position the women beside the men is also to give them a subordinate and an outmoded role.

Keywords

Gender, gender equality, educational textbooks, religious education, Islam, Judaism, primary school

Nyckelord

Genus, jämställdhet, läroböcker, religionskunskap, islam, judendom, mellanstadiet

Innehållsförteckning

ABSTRACT	2
1. INLEDNING.....	4
2. SYFTE & FRÅGESTÄLLNINGAR	6
2.2 Disposition.....	6
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	7
3.1 Jämställdhet.....	7
3.2 Genus och könstillhörighet.....	8
3.3 Genussystem och genuskontrakt.....	9
3.4 Teorisammanfattning.....	10
4. TIDIGARE FORSKNING	11
4.1 Lärobokens ställning och styrning	11
4.2 Jämställdhet i läseböcker.....	14
5. MATERIAL & METOD	16
5.1 Kvalitativ och kvantitativ ansats	16
5.1.2 Insamling & urval av material.....	16
5.1.3 Avgränsningar	16
5.1.4 Presentation av läroböcker.....	17
5.2. Analysmodell.....	17
5.2.1 KVANTITATIV INNEHÅLLSANALYS	18
5.2.2 KVALITATIV INNEHÅLLSANALYS	18
5.3 Analysverktyg genustrappan.....	18
5.4 Genomförande av analyser	21
5.5 Metoddiskussion	22
6. RESULTAT & ANALYS	24
6.1 Resultat kvantitativ analys.....	24
6.1.2 JUDENDOM.....	24
6.1.3 ISLAM	25
6.1.4 INLEDANDE KAPITEL	26
6.2 Resultat kvalitativ analys.....	27
6.2.1 PULS Religion	28
6.2.1.1 JUDENDOM.....	28
6.2.1.2 ISLAM.....	29
6.2.2 Utkik religion.....	31
6.2.2.1 JUDENDOM.....	32
6.2.2.2 ISLAM.....	33
6.2.3. SOS Religion	34
6.2.3.1 JUDENDOM.....	34
6.2.3.2 ISLAM.....	36
7. SAMMANFATTNING & DISKUSSION.....	38
7.1 Framtida forskning	42
8. LITTERATURFÖRTECKNING	43
9. BILAGOR	45

1. Inledning

Läromedel har historiskt haft ett starkt grepp om skolans undervisning och har till stor del även detta idag (Skolverket 2006, s.25). Det är dessa som tillsammans med läraren förmedlar den kunskap våra elever ska lära sig. Forskning om läromedel har visat att läroböckerna ofta fungerar som kunskapsgaranterande där lärare upplever en typ av garanti för att läroplanens innehåll uppfylls (Englund 1999, s.340). Men att läromedel skulle vara en garanti för att rätt innehåll förmedlas kan dock ifrågasättas. Inom religionsforskningen och historien är det främst männens religion som synliggörs och detta i form av heliga texter, ritualer och de manliga religiösa experternas formuleringar av läran (Svensson 2014, s.101). Det kan därför sägas att religionshistorien har varit, och till viss utsträckning även idag är mancentrerad. Kvinnans ställning inom religionsutövningen varken är eller har varit självklar, vilket resulterat i att kvinnan som religiös person osynliggjorts (Svensson 2014, s.101). En framhållen kritik inom religionsvetenskapen är att traditionell religionshistoria bara berättar halva historien och oftast den manliga. Man menar att det i sig inte är något fel på denna halva men att problem uppstår när den konstrueras till att vara hela historien (Sky 2009, s.26). Så frågan som uppstår är vems religion, och vems halva är det vi får ta del av genom våra läromedel?

Det finns idag ingen central fastställd definition av läromedel. Skolverket hänvisar till en skrivning från 1971 års skolförordning där läromedel beskrivs som ”alla de resurser som kan användas i en undervisningssituation” (Skolverket 2015a). Vidare skriver de att det idag innebär att läromedelsbegreppet förutom texter och läroböcker även innefattar andra former av representationer så som radio, film, tv, serier, tidningar, spel, digitala spel, datorer och surfplattor (Skolverket 2015a). Vidare väljer Svenska läromedel, läromedelsföretagens branschorganisation, att definiera läromedel som ”de verktyg lärare använder för att planera, genomföra och utvärdera sin undervisning” (Svenskaläromedel.se). Idag sker urvalet av vilka läromedel som används i skolan och undervisningen på skolnivå. Det är alltså skolorna eller lärarna själva som väljer ut vilka läromedel som ska användas. Dock har det inte alltid varit så. Mellan åren 1938-74 granskade staten i förväg alla läroböcker som användes i undervisningen oavsett ämne. Man tittade då bl.a på hur väl böckerna stämde överens med kursplanen, böckernas språk och objektivitet. Detta har sedan succesivt decentraliserats och 1992 försvann förhandsgranskningen helt i samband med att skolöverstyrelsen och statens institut för läromedelsinformation lades ned. Skolverket har idag inget granskande uppdrag

vilket gör att de få granskningar som ibland görs sker sporadiskt och i efterhand (Skolverket 2015b). Kvalitetsgranskningen ligger således på skolan och allra främst på lärarna. Men skolan ska inte bara förmedla kunskap till våra elever utan även värden och värderingar, och bland dessa finns jämställdhet mellan män och kvinnor och allas lika värde. Såhär skriver man i läroplanen från 2011.

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet (Skolverket 2015c, s.8).

Professor Ingvild Saelid Gilhus och Lisbeth Mikaelsson både forskare vid universitetet i Bergen menar att religion är en av det mest betydelsefulla faktorerna i samhället när det gäller hur könstillhörigheten uppfattas och kommer till uttryck. Uppfattningen om de olika könen är något som skapas och upprätthålls genom kulturen, och till kulturen hör religionen, och i de flesta religioner förekommer starka könsnormer (Saelid Gilhus & Mikaelsson 2003, s.224). Religiös könsnämsig påverkan och präglning menar de sker genom symboler och myter samt genom tolkningen av dessa, men också genom rituell och organisatorisk könsdifferentiering. Utöver detta har även religiösa läror och världsbilder stor påverkan på könsidentitet och könsroller i samhället. De menar därför att en kritisk historisk medvetenhet därför blir viktigt för att sociala relationer inte ska tolkas som bestämda av naturen eller det gudomliga. Tillsammans med de värderingar skolan har i uppgift att förmedla och gestalta finns det därför en anledning att undersöka hur genus och jämställdhet förmedlas och framställs i dagens läroböcker i religionskunskap. Under arbetets gång har jag haft svårt hitta tidigare studier som ur ett genus – och jämställdhetsperspektiv tittat på hur kvinnor och män framställs i religionskunskapsläromedel utvecklade för mellanstadiet. De studier jag har hittat är examensarbeten och de har främst undersökt läromedel gjorda för högstadiet eller gymnasiet, jag anser det därför både viktigt och relevant att en sådan undersökning görs även på böcker producerade för årskurserna 4-6.

2. Syfte & frågeställningar

Syftet med denna studie är att ur ett jämställdhets- och genusperspektiv undersöka hur ofta män och kvinnor förekommer och benämns samt hur de framställs i religionerna judendom och islam i religionskunskapsböcker för årkurserna 4-6. Valet av religionerna judendom och islam görs för att det är de två religioner som efter kristendomen och dess olika riktningar har flest anhängare i Sverige (Myndigheten för stöd till trossamfund 2011). För att undersöka och ta reda på detta ämnar jag att försöka besvara följande frågor.

- Hur ofta förekommer kvinnor respektive män i läroböckernas texter om judendom och islam. Kan fördelningen ses som jämn?
- Hur framställer läroböckerna kvinnor och män i sina beskrivningar? Framställs de likvärdiga?

2.2 Disposition

Efter uppsatsens inledning och syfte presenteras bakgrund och delar av den tidigare forskning som gjorts kring genus och jämställdhet i religion och läromedel samt de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för studien. Vidare presenteras studiens metoder och analysverktyg, studiens empiri samt vilka avgränsningar som gjorts. Uppsatsen fortsätter med en beskrivning av arbetsgången vid analysen av empirin och fortsätter sedan med en redovisning av resultat och tillhörande analys förankrad i tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning och diskussion samt förslag på framtida forskning.

3. Teoretiska utgångspunkter

I detta avsnitt presenteras de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för studien och som kommer att användas i analysen. Studiens övergripande teori är socialkonstruktivism som menar att människors verklighet är socialt konstruerad och ett resultat av interaktion människor emellan och kollektivt handlande. Teorin ställer sig därför kritisk till sociala företeelsers naturlighet, och menar att vi behöver vara kritiska mot våra förgiveta sätt att se på och förstå världen och oss själva. Med detta menar man att de olika kategorier vi människor använder oss av för att orientera och förstå omvärlden inte i sig behöver ses som naturliga, utan konstruerade (Burr 2015, s.2-3) Avsnittet inleds med en redogörelse för begreppen jämställdhet och genus. Därefter förklaras Yvonne Hirdmans teori om genussystemet och genuskontrakt.

3.1 Jämställdhet

Jämställdhet innebär att kvinnor och män ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden av livet (Statistiska centralbyrån 2012, s.4). Det innebär att varje individ ska ha samma möjligheter och förutsättningar att oavsett könstillhörighet skapa sin egen identitet. Man kan tala om jämställdhet ur två olika perspektiv. Man talar om kvantitativ och kvalitativ jämställdhet. Den kvantitativa aspekten innebär att fördelningen mellan kvinnor och män ska vara jämn, och detta inom alla områden i samhället så som exempelvis inom utbildningar, yrken och maktpositioner (Statistiska centralbyrån 2012, s.4). Representeras något av könen mer än 60 procent inom ett visst område menar man att detta område är mans/kvinnodominerat (Statistiska centralbyrån 2012). Är representationen av något kön under 40 procent finns en underrepresentation. Detta krav kallas också 40/60. Den kvalitativa jämställdheten innebär att kvinnor och mäns villkor står i fokus. Här ska kunskaper, värderingar och erfarenheter tas tillvara på och värderas lika och därmed också kunna påverka utvecklingen inom alla samhällsområden (Statistiska centralbyrån 2012, s.4). Den kvalitativa jämställdheten tar sig an de strukturer som inte nödvändigtvis förändras genom en jämn fördelning mellan könen Den kvantitativa och kvalitativa jämställdheten kan dock ses som motstridiga och problematiska då de kan legitimera olika tolkningar och uttryck för jämställdhet och kön. Detta har bl.a illustrerats utifrån exempel om läromedelsförfattare och innebär att om man som läromedelsförfattare ser pojkar och flickor som kvalitativt olika men likvärdiga och uppfattar dessa skillnader som enbart biologiskt naturliga kan detta resultera i uppgifter som bygger på könets särart. Det

vill säga uppgifter som anpassas för flickor eller uppgifter som anses passa bättre för pojkar. Medan läromedelsförfattare som istället väljer att ta fasta på människors likheter riskerar att presentera helt könsneutrala texter vilket då inte tar upp att särbehandling på grund av exempelvis kön sker (Berge 2011, s.160). Följande aspekter är exempel på avvikelser från dessa olika jämställdhetsperspektiv (Berge 2011, s.164).

Utifrån målen om kvantitativ jämställdhet uppnås ej jämställdhet om någon grupp

- Inte finns representerad
- Är starkt underrepresenterad
- Är starkt överrepresenterad och riskerar stereotypisering

Utifrån målen om kvalitativ jämställdhet uppnås ej jämställdhet om någon grupp

- Tydligt nedvärderas eller förminskas i förhållande till andra grupper
- Tydligt förlöjligas eller skuldbeläggs

Då jag själv anser att dessa två definitioner ensamma var för sig inte nödvändigtvis säger något om den rådande jämställdheten kommer jag att använda mig av båda definitionerna. Att fördelningen mellan kvinnor och män uppfyller kraven för kvantitativ jämställdhet betyder inte automatiskt att dessa värderas och behandlas lika. Jag väljer därför att undersöka den kvantitativa fördelningen i läroböckerna vilken jag sedan följer upp med en kvalitativ analys för att se hur könen framställs, värderas och talas om.

3.2 Genus och könstillhörighet

Det görs idag ofta skillnad på genus och kön. Ordet genus är latin och betyder slag, släkte, sort och kön och är ett ord som fram till 1980-talet enbart använts inom språkläran för att beteckna olika substantiv så som han, hon, den. Ordet kommer ursprungligen från lingvistik och togs som en översättning av engelskans gender som vid 1980-talet var ett flitigt figurerande ord inom den feministiska forskningen (Hirdman 2001, s.11). Genus används för att åskådliggöra de sociala konstruktionerna av könen. Med detta menas de normer som vi tillskriver manligt och kvinnligt (Hirdman 2001, s.16). Ordet kön/könstillhörighet brukar istället användas för att benämna det biologiska könet. Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs Universitet skriver att genus idag används i många skilda sammanhang, vilket också gör att ordet kan komma att betyda olika saker inom dessa. Ett sätt

att reda ut skillnader är att skilja på genus och könstillhörighet. Medan könstillhörighet som nämnts får stå för den biologiska uppdelningen, d.v.s. man och kvinna, så står genus för de normer, uttryck, föreställningar och egenskaper som samhället tillskriver könstillhörigheten (Nationella sekretariatet för genusforskning u.å). För att särskilja dessa används begreppen kvinnligt och manligt då detta är något som skapas socialt och kulturellt i olika sammanhang och som sett olika ut i olika kulturer och genom historien (Nationella sekretariatet för genusforskning u.å). Att vara manlig eller kvinnlig är alltså inget förutbestämt utan ett blivande, och som sker under aktiv och ständig konstruktion (Connell & Pearse 2015, s.19). Man varken föds manlig eller kvinnlig, man måste bli det. Man menar därför att man inte kan se på kvinnligt och manligt som något givet, men att man inte heller ska tro att detta enbart är påtvingat av och genom sociala normer. Människor konstruerar sig själva som manliga eller kvinnliga genom att inta en plats i genussystemet eller genom att förhålla sig till den plats de blivit tilldelade, och detta genom ens sätt att uppträda och agera i vardagen (Connell & Pearse 2015, s.20). Ett exempel på detta är hur vi i vardagen använder olika kläder eller handlingar för att skilja ut våra kroppar som manliga eller kvinnliga (Nationella sekretariatet för genusforskning u.å). Men föreställningar om könstillhörighet och genus påverkar också således vems röst som ska bli hörd och vem som förväntas göra vad. Denna typ av genussystem får därför konsekvenser när det kommer till fördelningen av makt (Nationella sekretariatet för genusforskning u.å). Genus syftar alltså främst till de socialt konstruerade normer och ordningar och de sociala relationer inom vilka individer och grupper agerar (Connell & Pearse 2015, s.25)

3.3 Genussystem och genuskontrakt

Yvonne Hirdman skriver i sin artikel *Genussystem – en reflektion kring kvinnors sociala underordning* om vad hon kallar för genussystemet (Hirdman 1988, s.51). Detta beskrivs som en ordningsstruktur för kön som baseras på två logiker där den första är mannen och det maskulina som norm och överordnad, och den andra är isärhållandet av manligt och kvinnligt. Genussystemet används ofta för att beskriva mannens överordnad av kvinnan i samhället. Att mannen och det maskulina ses som norm är något som både kvinnor och män behöver förhålla sig till, medvetet eller omedvetet. Hirdman beskriver detta som att det är män som är människor och därmed de som utgör normen för det normala och allmängiltiga (Hirdman 1988, s.51). Det är mot mannen och den manliga normen kvinnan ställs och jämförs, och det är genom systemets andra logik om isärhållande som den manliga normen legitimeras

(Hirdman 1988, s.51-52). Isärhållandet innebär att kvinnor och män med det som anses kvinnligt och manligt hålls isär och betraktas som varandras motparter. Detta är ett mönster som är relativt enkelt att se och som gör att män och kvinnor befinner sig på olika arenor i samhället, det är inte minst tydligt när det kommer arbetsdelning och arbetsmarknad (Hirdman 2001, s.66). Den manliga överordningen och hierarkin yttras bland annat genom att det män gör ses som mer värdefullt. Hirdman talar vidare om ett genuskontrakt där hon menar att varje samhälle innehar ett typ av genuskontrakt som bygger på att det finns en idealkvinna och en idealman som förklarar hur dessa interagerar med varandra i samhället. Ur kontraktet skapas det sätt varpå män och kvinnor förväntas agera, och som konstant befasts och bekräftas genom de normer som råder i samhället. Hirdman menar att vi främst är människor och inte kön och att de beteende som förekommer och som är förknippade med ett kön kan liknas vid ett stort rollspel som vi alla skrivit under på, och genuskontraktet innehåller de regler som gäller för könens förväntade egenskaper, ansvar, skyldigheter och rättigheter. Det är den struktur där män och kvinnor lever med olika möjligheter och begränsningar som Hirdman med hjälp av genuskontraktet vill belysa. Denna struktur kan b.l.a visa sig i arbetsdelning där männen historiskt stått för det offentliga och produktiva, dvs. lönearbete medan kvinnans verksamhetsområde varit och tills viss del är den privata sfären och reproduktivt arbete i form av hem och barn.

3.4 Teorisammanfattning

Under detta avsnitt har jag presenterat de teoretiska utgångspunkter som används vid analysen av undersökningens empiri. Jämställdhet kan ses utifrån två olika perspektiv, det ena där man fokuserar på en jämn fördelning mellan könen och den andra där erfarenheter, åsikter och kunskaper ska värderas lika oavsett kön. Genus används för att åskådliggöra de sociala konstruktionerna av könen, dvs. de normer vi tillskriver manligt och kvinnligt medan kön och/eller könstillhörighet används för att benämna de biologiska könen man och kvinna. Genussystemet bygger på två logiker, mannen och det maskulina som norm och överordnad och isärhållandet av könen. Genussystemet används ofta för att beskriva mannens överordnad över kvinnan i samhället. Jag ämnar använda teorin om den kvantitativa jämställdheten vid min kvantifiering av förekomsten män och kvinnor i materialet för att besvara första forskningsfrågan. Vidare kommer teorierna om genus och kön, genussystemet samt definitionen av kvalitativ jämställdhet att användas vid den kvalitativa analysen för att besvara frågan om könen framställning.

4. Tidigare forskning

I detta avsnitt presenteras tidigare forskning relevant för studiens syfte. Den forskning som därför kommer att redogöras för här behandlar genus inom religionsvetenskapen, läromedlens ställning och styrning samt hur genus tas upp och framställs i läroböcker som används i undervisning.

4.1 Lärobokens ställning och styrning

I artikeln *lärobokskunskap, styrning och elevinflytande* har Boel Englund granskat ett antal studier om läromedel och läromedelstyrning och redogör för sammanfattande slutsatser om lärobokens funktioner i undervisningen. Detta med syftet att ta reda på om läroboksstyrning kan ses som positivt eller negativt. Granskningen visar att läroboken har en stark ställning som riktningsgivare i undervisningen (Englund 1999, s.330). Med detta menas att läroboken i stor utsträckning fungerar som en grundpelare i undervisningsplaneringen, dvs. vilket stoff och innehåll som ska tas upp och behandlas. Granskningen visar också på att läroböckernas ställning varierar beroende på vem som för undervisning och att de olika förhållningsätten till läromedelstexterna kan förklaras med hänsyn till både skolkontext och ämnenas skilda karaktär. Utifrån de slutsatser tidigare forskning kommit fram till sammanställer och identifierar Englund olika anledningar till läroböckernas starka ställning och styrning till fem kategorier där den ena är att läroboken har en kunskapsgaranterande roll och ses som en garanti för att läroplanens innehåll och krav uppfylls (Englund 1999, s.339). I samband med detta talas också om den immanenta pedagogiken som syftar på den omedvetna och oavsedda pedagogik som finns inneboende i situationer och handlingar. Kopplas detta begrepp till texter handlar det om den smygande och grundläggande påverkan som texternas implicita budskap kan utöva på en läsare, särskilt menar Englund om texterna läses intensivt som i skolan (Englund 1999, s.237-339).

Tim Oates har i sin studie *Why textbooks counts* från 2014 analyserat betydelsen av läromedel och hur dessa införlivar läroplanen i undervisningen. Bakgrunden till studien är att användningen av läroboken i England idag minskat medan man i andra länder utvecklat högkvalitativa läroböcker och låter dessa spela en stor roll i undervisningen. Han har granskat lärohandledningar, läroböcker och övningsböcker från England, Finland, Singapore, Hongkong, Massachusetts USA och Alberta Kanada. De böcker som främst analyserats är böcker producerade för matematikämnet, men även läroböcker i fysik, geografi och historia

har varit en del av granskningen. Studien har visat att vad lärare i de undersökta länderna, i likhet med de Englund redovisat, främst lyfter fram är att läroböckerna stämmer överens med läroplanen, att de innehåller underlag för bedömning och att de sparar tid för läraren. Läroboken uppfattas även här ha en kunskapsgaranterande roll och som en garanti för att läroplanen uppfylls och genomförs. Studien visar att läroböcker har en betydligt större roll i länder som Finland och Singapore än i England, och att välgjorda läroböcker spelar en nyckelroll i klassrummet och undervisningen och stödjer därmed både elever och lärare. Vidare skriver han att de länder som levererar höga elevresultat funnit att läroboken är en faktor som påverkar utbildningens kvalitet (Oates 2014).

I skolverkets rapport *"I enighet med skolans värdegrund?"* från 2006 har skolverket på uppdrag av den dåvarande regeringen undersökt hur läromedel bidrar till undervisning i frågor som rör kön, etniskt tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder. Rapportens avsnitt som behandlar granskning och framställning av kön är skriven av docent Britt-Marie Berge och adjunkt Göran Widding från Umeå universitet. I sin granskning har de studerat det som förmedlas i läroboken, böckernas bilder och bildtexter samt de tillhörande lärarhandledningarna. Granskningens syfte är att genom ett urval av läromedel för högstadie- och gymnasieundervisning undersöka om och i vilket avseende de avviker från skolans värdegrund (Olsson, Samuelsson & Åsén 2006, s.6). Sammantaget kunde man se att majoriteten av texterna som behandlade religion kunde beskrivas som könsneutrala. Att texterna är könsneutrala innebär att de lämnats öppna för att alla ska kunna identifiera sig med dem. Man fann dock att det trots detta fanns en överrepresentation av män, även om både män och kvinnor fanns representerade i både text och bild. Detta kan delvis förklaras med att de texter som används inom religiösa sammanhang ofta är utarbetade av män samt att det är männen som återfinns på de högre positionerna inom de olika religiösa samfundet vilket i sin tur gör att det är männen som blir dominerande i böckerna (Berge & Widding 2006, s.18). Berge och Widding anser sig ändå kunna se mer eller mindre seriösa försök till att kommentera detta. Ett sätt för läromedelsförfattarna att hantera detta på är genom att presentera kön och kommentarer kring detta i vad Widding och Berge beskriver som "isolerade öar" (Berge & Widding 2006, s.18). Isolerade öar innebär att man i separata avsnitt eller kapitel tar upp frågor om genus. Dessa enskilda avsnitt som behandlar kvinnor och religion gör att kvinnan framställs som något avvikande från vad som kan anses vara det normala, nämligen mannen, och därför behöver behandlas för sig. Rapporten ger exempel på

när läromedelsförfattare gjort skillnad på kvinnor och män i läroböckerna. Det ena exemplet gäller religiös klädsel där läromedelsförfattaren i en av de granskade böckerna behandlar dessa olika beroende på religion och kön. Författaren legitimerar en judisk pojkes förklaring till varför han bär kippa genom att inte vidare kommentera den. När en muslimsk kvinna i samma bok sedan förklarar varför hon bär slöja väljer författaren att underkänna denna, detta trots att förklaring kan ses som likvärdig med den pojken gav. Båda motiverar sina val med att de är av respekt för gud och för att visa sig som en god troende, trots det erkänns bara en motivering som legitim. Underkännandet görs i lärarhandledningen där författaren uppmanar läraren att be eleverna ifrågasätta kvinnans påstående om att hon inte känner sig mer annorlunda än sina svenska klasskamrater på grund av sin slöja samtidigt som författaren ber eleverna fundera över på vilka sätt hon skiljer sig från vanliga svenska ungdomar (Berge & Widding 2006, s.19). I anslutning till denna rapport vill jag också framhålla att det inte klart och tydligt framgått hur dessa resultat tagits fram då det genom rapporten är svårt att skapa sig en förståelse för hur undersökningen och analysen av läroböckerna gått till. Jag kommer därför främst att i denna studie luta mig mot de resultat som talar om behandling av genus i separata avsnitt samt könsneutrala texter då detta även framkommer i annan forskning som b.la redogörs för nedan.

Jeanette Sky doktor i religionshistoria vid Trondheims universitet har med ett genusperspektiv tittat på religioner och religionsutövande och hur maktstrukturer och könsroller byggts upp inom världsreligionerna. Hon skriver i det inledande kapitlet att vi alla vet med erfarenhet från vårt vardagliga liv att en människa utan social klass eller kön inte existerar men att detta ändå är en tanke som figurerar inom religionsvetenskapen (Sky 2009, s.22-23). En tanke som enligt Sky inte stämmer och som istället menar på att den religiösa människan har ett kön likväl som den har en social klass eller en etnisk grupptillhörighet. Hon menar dessutom att om man skrapar på ytan av den religiösa människan, också kallad homo religiosus, finner man att denna människa i majoriteten av fallen är man och tillhörande de högre samhällsskikten. Det visar sig att det är mannen som är framstående och som det skrivs om i vanliga läroböcker för religionsämnet och som såldes också blir till en prototyp för den religiösa människan (Sky 2009, s.23). Sky menar att i de läroböcker där ett genusperspektiv finns beskrivs religionerna i generella termer följt av ett avsnitt eller kapitel där kvinnor tas upp, likt de isolerade öar som Berge och Wedding tar upp i sin rapport ovan. Denna typ av uppdelning menar hon initierar att människan är en man och att religion i grund och botten

bara har med män att göra och att kvinnorna därför blir en tilläggskategori vilket gör att de måste behandlas eller skildras separat (Sky 2009, s.23). En annan kritik är att de kvinnodiskriminerade element som syns i religionerna också sätter spår i de texter som skrivs om religionerna. Sky menar på att det skapas problem när man försöker behandla kategorin människor som om det vore en homogen grupp i framställandet eller beskrivningen av religion, som annars är könsuppdelad och genushierarkiserad (Sky 2009, s.25). Detta är en viktig kritik från feministiska religionsforskare som pekar på att genus är inskrivet i de religiösa texterna och i litteraturen om religionerna även om man hävdar att man enbart talar om människor och inte kön (Sky 2009, s.25).

I sin artikel *Vad kan men egentligen begära? Läromedelstexter om islam* i Didaktikens forum från 2004 skriver professor Jonas Otterbeck om den granskning han gjort av framställningen av islam i religionskunskapsböcker för gymnasiet. Han talar där bl.a om den blindhet som ibland finns hos författare och som leder till att de reproducerar ordningar som de själva egentligen kanske inte ställer upp på. Han menar att en sådan blindhet missar att behandla exempelvis kön och genus och osynliggör på så sätt kvinnor. Genom att skriva att alla muslimer är bröder eller att bönen är ett uttryck för jämlikhet och ett universellt brödraskap används ett språk där kvinnan inte är delaktig och utesluts. Denna typ av könsspecifika språk och blindheten inför denna kan få missledande konsekvenser vad gäller uppfattningen om religionerna (Otterbeck 2004, s.60). Vidare skriver han om det han kallar för tendensiöst urval och syftar då på det urval läromedelsförfattarna gör kring vad som ska förmedlas i böckerna och att även detta kan leda till missvisande framställningar om religionerna, och ibland även skapa ”vi och dom” känslor hos läsaren (Otterbeck 2004, s.63). Otterbeck skriver också att detta är ett allmänt problem som påverkar och återfinns i beskrivningarna av alla religioner.

4.2 Jämställdhet i läseböcker

Att språket inte bara förmedlar fakta om verkligheten utan också bidrar till dess utformning genom tillskrivningar av vissa identiteter och på så sätt lägger grunden för agerande i form av individuella men även kollektiva världsbilder är något Angerd Eilard understryker i sin avhandling *Modern, svensk och jämställd – om barn, familj och omvärld i skolans läseböcker 1962-2007* från 2008 (Eilard 2008, s.23). Avhandlingen behandlar läseböcker skrivna från 1962 fram till början av 2000-talet och syftar till att finna de ideal som lyfts fram i texterna under de olika perioderna samt se hur dessa förändrats över tid. Då min studie inte tillämpar

ett historiskt perspektiv kommer enbart en redogörelse för de avsnitt som behandlar och analyserar samtidens läseböcker att göras.

Eilard skriver att den senare tidens läseböcker till ytan sett kan ses som jämställda. Inte sällan framställs flickor/kvinnor som starka individualister medan männen och pojkarna ofta ges en mjukare framtoning (Eilard 2008, s.422). Dock ska nämnas att denna jämställdhet främst uttrycks genom att flickorna delvis maskuliniseras och ändras. Det är heller inte helt ovanligt att dessa karaktärer straffas genom symboliskt förlöjligande om de överskrider genusgränser för mycket, dvs. blir okvinnliga i bemärkelsen för starka och självständiga men också om de ger uttryck för en mer renodlad kvinnlighet, då detta enligt Eilard skulle kunna visa på svaghet i en maskulin tid (Eilard 2008, s.428) Ett exempel på detta är den s.k. pojkflickan. Hon beskrivs ofta som en stark, tuff och modig tjej som ägnar sig åt typiska pojkaktiviteter men som samtidigt också ofta illustreras som stor, kraftig och något våldsam (Eilard 2008, s.386). Eilard menar att kvinnliga karaktärer som anammar ett manligt ideal men som flickgestalt förkroppsligar detta i för stor utsträckning tenderar att ibland framställas med en negativ klang. Ett exempel som illustrerar detta är att ett helt kapitel i en av avhandlingens undersökta böcker handlar om hur huvudkaraktären Mille är livrädd för att pojkflickan Berta ska vara kär i honom, vilket gör att denna typ av flicka kan uppfattas som oattraktiv (Eilard 2008, s.386).

Detta tyder även på att manligt och kvinnligt upprätthålls genom de aktiviteter som tillskrivs karaktärerna. Pojkarna eller de mer androgynt framställda flickorna ägnar sig åt typiska pojkaktiviteter så som fotboll, klättra i träd, spela pingis etc. (Eilard 2008, s.390). Medan flickorna ofta framställs som små tonåringar genom att uppmärksamhet fästs på utseende eller att bli ihop med någon från det motsatta könet (Eilard 2008, s.418). Eilard uppmärksammar även att huvudpersonerna i de nyare läseböckerna förändrats. I de nyare böckerna är huvudpersonerna nästan uteslutande pojkar och där flickorna positioneras ut som en partner till huvudrollsinnehavaren. Detta menar Eilard är anmärkningsvärt då huvudkaraktärerna tidigare bestått av syskon eller kompispar som då varit både pojke och flicka. Att positionera flickan som pojkens partner är att tillskriva henne en gammal traditionell underordnad roll och som visar på samma hierarkisering som tidigare där mannen är överordnad kvinnan (Eilard 2008, s.422).

5. Material & Metod

Nedan kommer en presentation av studiens analysmetoder och verktyg att göras. Här redogörs också för de urval som gjorts gällande studiens empiri samt en presentation av densamma.

5.1 Kvalitativ och kvantitativ ansats

Studiens syfte är att ur ett jämställdhets- och genusperspektiv undersöka hur ofta män och kvinnor förekommer och benämns samt hur de framställs i religionerna judendom och islam i religionskunskapsböcker för årskurserna 4-6. För att uppfylla studiens syfte behövs således både en kvantitativ och kvalitativ ansats. En kvantitativ ansats innebär att resultatet är mätbart och kan omsättas i siffror (Ahrne & Svensson 2015, s.10). Med en kvalitativ ansats mäter man inte resultatet i samma utsträckning utan man är mer intresserad av att beskriva fenomen och gestalta dessa. Den kvalitativa forskningen är därför tolkande då man exempelvis vill försöka förstå människors handlingar och de fenomen man undersöker (Ahrne & Svensson 2015, s.10).

5.1.2 Insamling & urval av material

De tre böcker som ligger till grund för analysen och undersökningen är böcker skrivna för årskurserna 4-6 i ämnet religionskunskap. För att få fram mitt material har jag utgått från välkända och stora läromedelsförlag i Sverige. Jag har utifrån förlagens hemsidor undersökt deras litteraturutbud och valt förlagens senast utgivna böcker i ämnet och som alla hävdar att de följer 2011 års läroplan. Detta eftersom min studie syftar till att undersöka framställningen och förekomsten av kvinnor och män i dagens läromedel. Urvalet kan dock inte säga något om i vilken utsträckning eller på vilket sätt dessa läroböcker används i undervisningen. Valet av tre böcker från tre olika förlag och författare görs för att få en bredare undersökning. En presentation av de tre böckerna görs nedan.

5.1.3 Avgränsningar

På grund av studiens begränsade omfattning är vissa avgränsningar av arbetets empiri nödvändiga. De delar som kommer att analyseras är de kapitel som behandlar judendom och islam men också de inledande kapitel som på ett mer allmänt och övergripande plan behandlar religion och tro. Valet av religionerna går att finna under syftesdelen.

De som undersöks vid analyserna är bara de avsnitt där fakta och historiska berättelser presenteras, dvs. böckernas "huvudtexter". Men även exempelvis faktarutor om sådana finns.

Sidor med uppgifter på, bilder eller bildtexter behandlas ej. Inte heller tillhörande lärarhandledning kommer att analyseras.

5.1.4 Presentation av läroböcker

PULS Religion är utgiven 2011 av förlaget Natur och Kultur och skriven av Marianne Abrahamsson. Puls är förlagets grundbokserie för årskurserna 4-6 och boken i religionskunskap består av tio stycken kapitel som b.la behandlar de fem världsreligionerna och etik. Boken inleds med ett kapitel om vad religion är och en kort genomgång av fornnordisk och samisk religion. Därefter kommer kapitlen om de fem världsreligionerna med berättelser från historien och samtiden. Boken avslutas med ett avsnitt om etik. Boken är totalt 171 sidor varav 56 behandlar judendom, islam och bokens inledande kapitel.

Utkik Religion 4-6 är en del av läromedelsförlaget Gleerups basserie utkik som finns i både ämnena SO och NO/teknik för årskurserna 4-6. Boken är utgiven 2015 och skriven av Senait Bohlin. Boken är uppdelad i tio teman som behandlar världsreligionerna, fornskandinavisk och samisk religion, livskunskap och etik. Boken är totalt 159 sidor varav 63 sidor behandlar judendom, islam och bokens inledande kapitel.

SOS Religion 6 är utgiven 2014 av Liber och skriven av Ingrid Berlin och Börge Ring och är en del ur förlagets SO-serie och består av två delar. Den första delen beskriver religionsämnet och presenterar det fem världsreligionerna. I bokens andra del fördjupas beskrivningarna av världsreligionerna och man tar även upp fornnordisk och samisk religion. Den fördjupade beskrivningen fokuseras främst till ritualer, levnadsregler och högtider. Boken avslutas med ett avsnitt om etik och filosofi. Boken är totalt 125 sidor varav 27 behandlar judendom, islam och inledande kapitel.

5.2. Analysmodell

Som tidigare nämnts består analysdelen av både en kvantitativ och kvalitativ del. Här presenteras de två varianter av innehållsanalys som använts samt analysverktyget genustrappan.

5.2.1 Kvantitativ innehållsanalys

Den kvantitativa riktningen på innehållsanalys rör analys av dokument och texter, likväl tryckta som i digital form, där man på ett systematiskt sätt vill kvantifiera textens innehåll utifrån färdigt utformade kategorier (Bryman 2008, s.281). Man kan alltså göra kvantitativa jämförelser av förekomsten av vissa element, det vill säga räkna eller mäta närvaron av vissa ord, metaforer, argument etc. Vanligt vid denna metod är att man använder sig av ett kodningsschema som baseras på de förutbestämda kategorier man valt att titta efter (Bryman 2008, s.291). Denna metod används vid analysens kvantitativa del för att besvara forskningsfrågan om hur ofta män och kvinnor förekommer och benämns i läroböckernas texter.

5.2.2 Kvalitativ innehållsanalys

Den kvalitativa riktningen rör också analyser av dokument och texter och där man genom att titta på texternas innehåll försöker identifiera mönster, samband, gemensamma drag eller skillnader (Larsen 2009, s.101). Likt den kvantitativa riktningen arbetar man även här ofta med kategorier för analys av data men i en större enheter. Detta innebär att man istället för att titta på små delar av en text, som exempelvis förekomsten av vissa ord, istället tittar på textens hela innehåll utifrån kategorier och frågor för att sedan kunna säga något om texten som helhet. Man undersöker det som kommuniceras genom texten (Denscombe 2009, s.307-308). Då en uppräkningsfråga om hur ofta män och kvinnor förekommer i texterna inte svarar på studiens andra forskningsfråga om hur kvinnor och män framställs görs även en kvalitativ analys.

5.3 Analysverktyg genustrappan

Det analysverktyg som kommer att användas vid den kvalitativa analysen är genustrappan. Detta är en metod utvecklad av Lars Lundström och Mona Edwertz vid Karlstads universitet. Verktöget utvecklades när de ur ett genusperspektiv skulle granska den obligatoriska kurslitteraturen vid lärarutbildningen på Karlstads Universitet. Modellen består av åtta olika kategorier, alla som tyder på olika grader av genusmedveten. Med hjälp av dessa kategorier kan man kategorisera in sitt granskade material (Edwertz och Lundström 2003).

4 = Genusmedvetenhet II
(problematiserar patriarkal
exploatering av män, kvinnor
och natur)

3 = Genusmedvetenhet I (undersöker
”socialt konstruerat kön”,
maktstrukturer och patriarkala
mönster)

2 = Jämställdhetsmedvetenhet (beskriver
orättvisa könsbundna villkor och
problematiserar dessa)

1 = Könsmävetenhet (uppmärksammar och beskriver
skillnad mellan män och kvinnor)

0 = Könneutral (frånvaro av könsperspektiv, saknar köns- och
genusdistinktioner, ämnet framställs som könsneutral)

-1 = Könsmäveten/Könsblind (förbiser könsperspektiv, könsblind, befintligt
underlag utnyttjas inte för köns- och genusreflektioner)

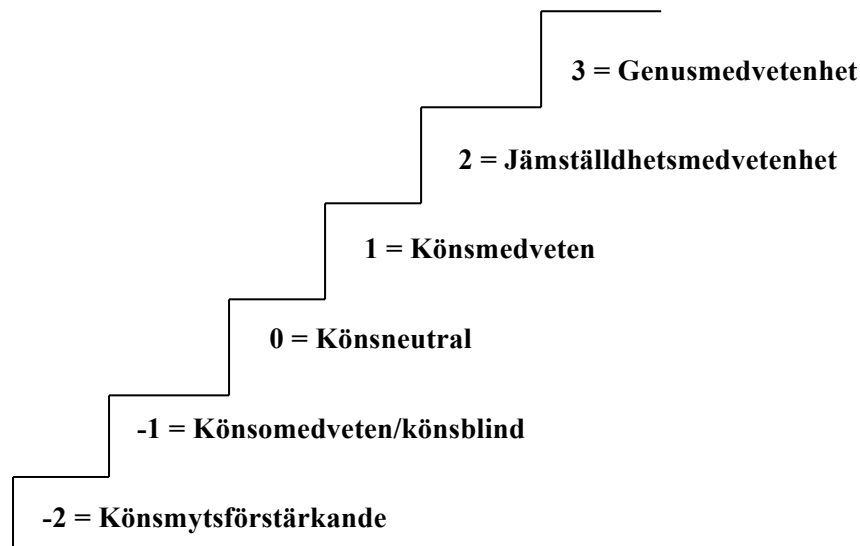
-2 = Könsmävetenförstärkande (upprätthåller könsmyter som tex kvinnan som passiv,
mannen som aktiv)

-3 = Könsmävetenförstärkande (tillämpar härskartekniker som b.la internalisering av förtryck, motiverar
och försvarar patriarkala maktstrukturer)

Detta analysverktyg har använts vid tidigare studier¹ och i vissa fall även förenklats. Detta för att vissa kategorier är svåra att urskilja då de ligger nära varandra i innehåll. Så för att förenkla för läsare och mig själv väljer även jag att förenkla modellen. Detta görs genom att stegen 4 och 3 slås ihop till steg 3 i min trappa. Detta innebär alltså att *genusmedvetenhet I* och *genusmedvetenhet II* blir till *genusmedveten*. Vidare slås även kategori -3 och -2 ihop till steg -2 vilket alltså resulterar i att *könsmävetenförstärkande* och *könsmävetenförstärkande* blir till en gemensam kategori som även denna kallas *könsmävetenförstärkande*.

¹ Malmberg, M & Sonefjord, N (2006) Islam och hinduism ur ett genusperspektiv - En granskning av ett urval religionsläroböcker på grundskole- och gymnasienivå. Högskolan Dalarna

Den förenklade trappan som kommer användas vid analysen kommer innefatta följande kategorier.

Modellen fungerar som en nedåtgående trappa, ju lägre ner i trappan en text placeras desto mindre köns- och genusmedveten kan den klassificeras som. Under arbetet med analysen upptäckte jag att de texter där man talade om både män och kvinnor men där man inte tog upp eventuella skillnader och villkor var svåra att kategorisera in i modellen. Jag valde därför att lägga in detta under det könsneutrala trappsteget, vilket kan ses i listan nedan. Modellen saknar även en kategori där agens och aktivitet uppmärksammas och värderas, jag kommer därför att använda det könsmedvetna trappsteget för detta, vilket också kan ses i listan. Nedan presenteras en kortfattad redogörelse för de olika trappstegens innebörd.

- **3 Genusmedvetna texter.** Här pratar man om genus och hur makt reproduceras och uttrycks. Resonemang om patriarkala mönster förs likväl om hur kön konstrueras.
- **2 Jämställdhetsmedvetna texter.** Texter som placeras sig på detta trappsteg tar upp skillnader mellan män och kvinnor ur ett jämställdhetsperspektiv. Här behandlas lika rättigheter och skyldigheter i samhället och genom detta tas på så vis existerande orättvisor upp. Här finns en viss mån av problematiserande.
- **1 Könsmadvetna texter.** Här placeras texter som uppmärksammar skillnader i de villkor som finns för könen. Det beskrivs här men problematiseras inte och bakomliggande faktorer tas ej upp. Även texter som framhåller könen agens och aktivitet stoppas in här.

- **0 Könsneutrala texter.** Här saknas helt ett köns -, jämställdhets och genusperspektiv i texten. Textens ämnen beskrivs som neutralt i dessa avseenden. Även de texter som benämner båda könen och talar om dem likvärdigt men som inte tar upp skillnader sätts in här.
- **-1 Könsomedveten/Könsblinda texter.** På detta steg hittar man texter som förbiser köns – jämställdhets – och genusperspektiv. Med detta menas att det i texten finns underlag som kan användas för sådana diskussioner men som inte tas i anspråk.
- **-2 Könsmytsförstärkande texter.** Här finns en föråldrad syn på könen egenskaper och därigenom ett upprätthållande av könsmyter och stereotyper, exempelvis att mannen är aktiv och ledare och kvinnan passiv och omvårdande. Texten kan även försvara eller bevara patriarkala maktstrukturer.

5.4 Genomförande av analyser

För att få en uppfattning om hur ofta män respektive kvinnor förekom i böckernas utvalda delar har jag som nämnt räknat antalet gånger dessa kunde anträffas i texterna. Detta innebär exempelvis att om ett och samma namn förekommit flera gånger har jag räknat alla de gånger namnet dykt upp i texten. Kvantifieringen har gjorts utifrån ett räkneschema som består av olika typer av könsspecifika benämningar, se bilaga 1. Utöver de benämningar som redan stått med i schemat har även vissa tomma rader funnits för att vid eventuell uppkomst av andra könsspecifika benämningar kunna räkna med dessa och skriva in dem i schemat. Böckernas kapitel har sedan delats upp i mindre delar, ca 5 sidor åt gången, för att lättare och mer strukturerat kunna läsa igenom texterna och anteckna i schemat. Schemat är uppbyggt som ett avprickningsschema där man prickar av varje gång ett ord förekommer. Dessa sammanställdes sedan i en tabell och räknades även om till procent för att kunna säga något om den kvantitativa jämställdheten.

För att ta reda på hur kvinnor och män framställs i böckernas utvalda delar har jag arbetat med analysfrågor och analysverktyget genustrappan. Analysfrågorna har använts och ställts mot texten för att på ett enklare och mer strukturerat sätt få en uppfattning om texternas köns- och genusmedvetenhet. Frågorna är delvis inspirerade av de frågor Hesho Sahli² använt i sin studie om kvinnor i religionskunskapsböcker, och utformade efter analysverktygets olika

² Sahli, H (2016) Läroböcker i religionskunskap förgrundskolans senare år – ur ett genusperspektiv. En undersökning av hur kvinnor framställs i judendom, kristendom och islam. Malmö Högskola

trappsteg för att på ett enklare sätt kunna kategorisera texterna utifrån analysverktyget. Jag har läst ett kapitel i taget och även delat upp det i mindre delar där jag arbetat med ca 5 sidor åt gången. Jag började med att läsa alla texter i det aktuella kapitlet och ställde även upp mina analysfrågor till alla texter och antecknade det som sas och framställdes om kvinnor och män. De texter som genom analysfrågorna utmärkte sig i framställningen, som exempelvis förstärker könsstereotyper, har sedan analyserats närmare med hjälp av studiens teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning för att sedan kategorisera texterna utifrån genustrappan. Nedan visas de analysfrågor som ställts till texten.

- Talar man om kön som socialt konstruerat?
- I vilka sammanhang omnämns kvinnor respektive män i texterna?
- För texten diskussion om män och kvinnor? Talar man orättvisa och könsbundna villkor?
- Tenderar texten att upprätthålla könsstereotyper?
- Vilka egenskaper tillskrivs män respektive kvinnor i texterna och vad sägs om deras handlingar?
- Bekönas de könsneutrala benämningarna i läroböckernas texter?

Connell och Pearse framhåller att det i många diskussioner kring genus förs fram åsikter om att köns biologiska skillnader direkt avspeglas i en rad andra skillnader. Uppfattningar om exempelvis fysik och styrka där män är både starkare och snabbare, mekaniska färdigheter där män är mer tekniskt skickliga och kvinnor bra på petgöra, fritidsintressen där män gillar sport och kvinnor skvaller, personlighet där män är mer aggressiva och kvinnor omvårdande eller när det kommer till intellekt där man menar att mannen är rationell och att kvinnan har intuition. Dessa typer av uppfattningar är vitt utbredda och ses av många dessutom ofta som naturliga (Connell & Pearse 2015, s.59). Det är denna typ av allmänna och socialt normerande uppfattning om manligt och kvinnligt jag utgår ifrån vid analysen av mitt material.

5.5 Metoddiskussion

Den kvantitativa forskningens grundpoäng är att få fram numerisk data som är objektiv, dvs. att den är oberoende av forskaren och inte ett resultat av ovidkommande påverkan från forskarens sida. Detta är bl.a en av de fördelar som finns med den kvantitativa innehållsanalysen. Den beskrivs ibland som icke reaktiv vilket innebär att metoden inte

påverkas av forskarens närvaro. Dock ska även framhållas att det med denna modell är svårt att svara på frågorna varför och hur, och de svar som formuleras måste därför ses som spekulationer (Bryman 2008, s.296-297). Kvalitativ forskning har istället en benägenhet att lägga större fokus vid forskarens roll i konstruktionen av data. Vilket innebär att forskarens bakgrund, värderingar och övertygelser har en viktig betydelse för karaktären i de data som samlas in och särskilt i tolkningen av dessa (Denscombe 2009, s.333). Då jag själv är kvinna och intresserar mig för genus- och jämställdhetsfrågor är det därför inte omöjligt att det engagemanget har påverkat det jag funnit i texterna men också i tolkningen av dessa. Det är därför fullt möjligt att någon med annan bakgrund och som inte har samma intresse för frågor som dessa inte skulle finna det jag funnit i texterna. Då det handlar om tolkning är detta svårt att komma ifrån, men för att hantera denna närvaro har jag försöka att distansera mig från mina personliga övertygelser och attityder i läsningen och tolkningen av studiens empiri, för att kunna arbeta på ett så opartiskt sätt som möjligt (Descombe 2009, s.384). Räknescheman och analysfrågor har varit ett sätt att behandla och läsa alla texter lika på, detta för att minimera risken att väva in egna värderingar och uppfattningar i läsningen av materialet men också för att systematisera arbetsgången och öka validiteten och tillförlitligheten. Då jag även valt att enbart titta på förmedlingen av böckernas s.k. "huvudtexter" kan det även vara så att viss information eller vissa förklaringar som framgår i exempelvis bildtexter inte uppmärksammas på grund av studiens avgränsningar.

6. Resultat & analys

Nedan kommer studiens resultat att presenteras med tillhörande analys. Först redovisas de resultat som de kvantitativa analyserna gett. Detta görs i tre diagram, ett för varje kapitel. Sedan redovisas de resultat som de kvalitativa analyserna gett. Detta görs en bok i taget.

6.1 Resultat kvantitativ analys

Som tidigare nämnts under rubriken genomförande så räknar jag i denna analys hur många gånger det förekommer könsspecifika benämningar på textens deltagare. Detta innebär alltså att jag tittar på manliga respektive kvinnliga benämningar. Dessa resultat redovisas först i en tabell med antal för att sedan sammanställas i procent i de diagram som följer nedan.

6.1.2 Judendom

I figur 1 redovisas det totala antalet könsspecifika benämningar samt hur många av dessa som är manliga respektive kvinnliga. Vi kan här se en stor skillnad i antalet könsspecifika benämningar.

	Totalt	Män	Kvinnor
PULS Religion	625	521	101
Utkik Religion	298	256	42
SOS Religion 6	75	43	32

Figur 1. Antal könsspecifika benämningar inom judendomen

Diagram 1 baseras på den procentuella fördelningen av antalet benämningar som redovisats i tabellen, där 100 % står för den totala förekomsten könsspecifika benämningar. I boken Puls Religion är förekomsten 84 % män och 16 % kvinnor. I Utkik Religion är förekomsten män 86 % och förekomsten kvinnor 14 % och i SOS Religion är förekomsten män 57 % och kvinnor 43 %. Skillnaden i förekomsten mellan kvinnor och män är som störst 72 % och som minst 14 %.

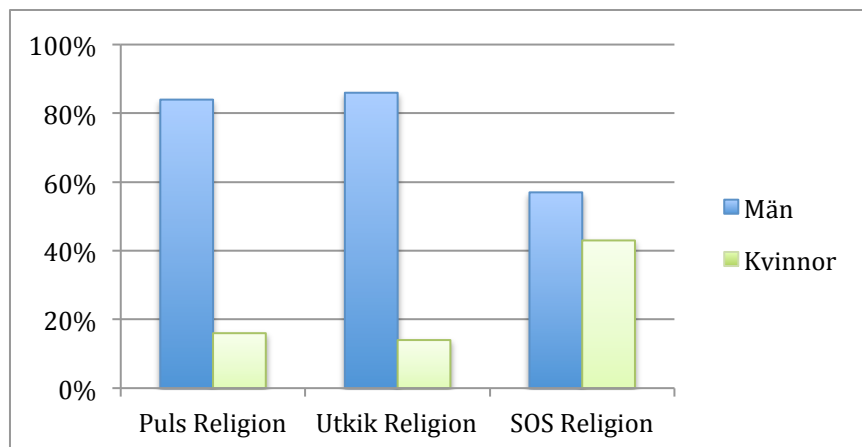

Diagram 1. Procentuell fördelning av förekomsten kvinnor/män inom judendomen

För att en kvantitativ jämställdhet ska kunna sägas råda krävs det att inget av könen representerar mer än 60 % inom det aktuella området. Ställer vi analysens resultat av förekomsten kvinnor och män mot detta kan vi se att det enbart är SOS Religion som uppfyller kraven för kvantitativ jämställdhet, och att de övriga två böckerna inte når upp till kraven och istället har en underrepresentation av kvinnor. Denna underrepresentation av kvinnor hos Puls Religion och Utkik Religion kan delvis förklaras med att dessa två har ganska stora avsnitt och kapitel som behandlar berättelser från Gamla testamentet vilket SOS Religion inte har. Dessa kapitel består till största delen av berättelser som handlar om män och skulle därför kunna förklara underrepresentationen av kvinnor.

6.1.3 Islam

I figur 2 redovisas det totala antalet könsspecifika benämningar samt hur många av dessa som är manliga respektive kvinnliga i de kapitel som behandlar islam. Även här kan vi se en lägre andel kvinnliga benämningar.

	Totalt	Män	Kvinnor
PULS Religion	202	129	73
Utkik Religion	192	158	34
SOS Religion 6	62	42	20

Figur 2. Antal könsspecifika benämningar inom islam

Figur 2 baseras på den procentuella fördelningen av förekomsten män och kvinnor i böckernas kapitel som behandlar islam. Även här finns det rätt stora skillnader i förekomsten kvinnor och män. I Puls religion är förekomsten män 64 % och kvinnor 36 %. I Utkik

Religion skiljer det sig ännu mer där förekomsten män representerar 82 % och kvinnor enbart 18 %. I SOS Religion kan vi se att 68 % representeras av män och 32 % av kvinnor. Skillnaden i förekomsten mellan kvinnor och män är här som störst 64 % och som minst 28 %.

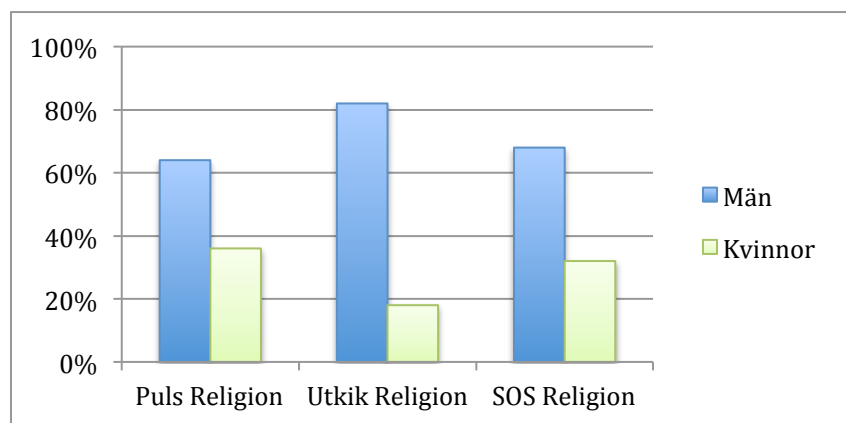

Diagram 2. Procentuell fördelning av förekomsten kvinnor/män inom judendomen

Vad gäller förekomsten män och kvinnor i böckernas kapitel om islam kan vi se att ingen av böckerna når de 60/40 krav den kvantitativa jämställdheten kräver. Här finns en manlig överrepresentation i alla tre böcker. Puls Religion är dock inte jättelångt ifrån. Även här skulle den ojämna fördelningen delvis kunna förklaras med att alla tre böcker berättar om Koranen och profeten Muhammed. Likt det Berge och Widdings skriver i sin rapport från 2006 kan den manliga överrepresentationen i viss mån förklaras med att många av de texter som används och beskrivs i religiösa sammanhang är skapade, tolkade och bearbetade av män vilket gör att det är männen som blir dominerade i böckerna (Berge & Widding 2006, s.18).

6.1.4 Inledande kapitel

I figur 3 redovisas det totala antalet könsspecifika benämningar samt hur många av dessa som är manliga respektive kvinnliga i böckernas inledande kapitel. Likt ovanstående kapitel ser vi även att det i de inledande kapitlen förekommer färre kvinnliga benämningar än manliga.

	Totalt	Män	Kvinnor
PULS Religion	18	10	0
Utkik Religion	18	12	6
SOS Religion 6	28	24	4

Figur 3. Antal könsspecifika benämningar i inledande kapitel.

Diagram 3 baseras på den procentuella fördelningen av förekomsten kvinnor och män i böckernas inledande kapitel. I Puls Religion är förekomsten män 100 % och kvinnor 0 % då de inte omnämns alls. I Utkik Religion är förekomsten män 67 % och kvinnor 33 %. I boken SOS Religion representerar män 86 % och kvinnor enbart 14 %. Skillnaden i förekomsten kvinnor och män är som störst 100 % och som minst 34 %.

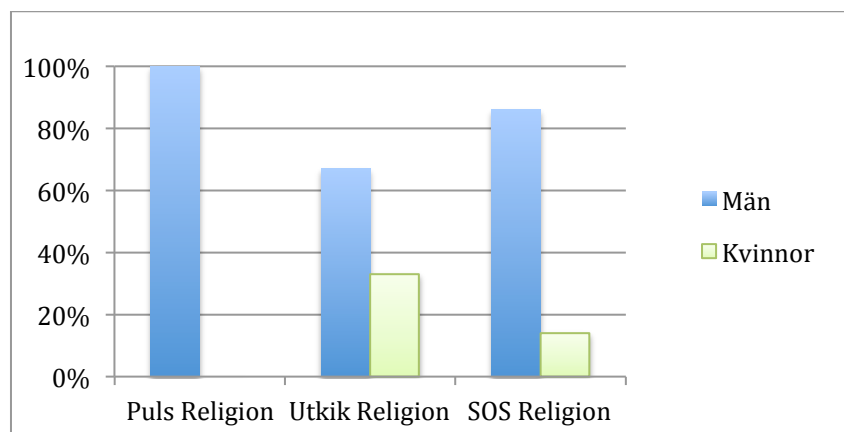

Diagram 3. Procentuell fördelning av förekomsten kvinnor/män i inledande kapitel

Utifrån målen om kvantitativ jämställdhet kan vi se att Puls Religion inte uppnår jämställdhet då kvinnan inte representeras alls. Inte heller Utkik Religion eller SOS Religion uppnår 40/60 målen, boken Utkik är dock inte jättelångt ifrån. Dessa delar talar en del om världsreligionernas uppkomst och de olika huvudpersonerna inom religionerna vilket även här skulle kunna förklara den ojämna fördelningen.

6.2 Resultat kvalitativ analys

Nedan redovisas resultatet av den kvalitativa analysen och hur texterna kategoriserats utifrån analysverktyget genustrappan. De kapitel som undersökts är de som behandlar islam och judendom men också de inledande kapitel i böckerna som på ett mer övergripande plan talar om religion och tro. De som redovisas här är de delar där man i texten gått ifrån de könsneutrala beskrivningarna och där man på ett utmärkande sätt talar om kvinnor och män. Detta innebär att det finns delar ur böckernas kapitel där man benämner textens deltagare som exempelvis människor och som därför inte kommer att redovisas här.

6.2.1 PULS Religion

6.2.1.1 Judendom

I kapitlets första del som behandlar berättelser ur gamla testamentet beskrivs och benämns kvinnor och män på olika sätt. Männerna tillskrivs egenskaper som rika, kloka, kämpar, goda troende och som villiga att göra allt för gud. Kvinnorna positioneras ut bredvid männen och benämns oftast som någons fru, mor eller dotter och tillskrivs egenskaper som vackra, mjuka och omhändertagande samtidigt som de i vissa berättelser också beskrivs som avundsjuka och till viss mån oresonliga och själviska. Detta är bl.a. den framställning som görs av Abrahams fru Sara när hon tvingar honom att skicka iväg sin ena son och hans mamma Hagar på grund av hennes egen avundsjuka. Eller Moses mamma som framställs som omhändertagande och villig att göra allt för sin sons överlevnad. Att tillskriva manliga och kvinnliga deltagare av texten egenskaper som anses typiskt manliga eller kvinnliga och samtidigt positionera ut kvinnan som en biroll till den manliga huvudrollen förstärker de föreställningar kring manligt och kvinnligt som finns och tillskriver kvinnan en gammal och underordnad roll. Att dessa berättelser framställs på detta sätt kan förklaras med att de är berättelser ur gamla testamentet och att de är skrivna i en tid då kvinnan var underordnad mannen. Dock bör det kanske förtydligas för läsaren att detta är könsmonster som inte nödvändigtvis råder idag. Genom tillskrivningar av könsspecifika egenskaper och roller bekräftas genuskontraktet och de regler som gäller för könets förväntade egenskaper och ansvar, jag klassificerar därför denna text som könsmytsförstärkande på genustrappan.

I kapitlet om gamla testamentets inledande del berättas det om skapelseberättelsen och Adam och Eva. Där kan man finna följande skrivning:

De flesta tror inte heller att de första människorna som beskrivs i bibeln verkligen har funnits. Istället säger man att berättelsen om Adam och Eva handlar om alla människor och att Adam betyder människa och att Eva betyder livgivande eller kvinna
(Abrahamsson s.23)

Denna skrivning går väl i hand med teorin om genussystemet och dess två logiker. Här blir det tydligt att mannen ses som norm och överordnad. Det system som visar på att det är mannen som är människan och därmed också normen och det allmängiltiga är här närvarande, vilket också fastslås med att Adam beskrivs som människa och Eva som livgivande eller

kvinnor. Den struktur där kvinnor värderas lägre än män och förminskas till sitt kön ges en plats här genom att detta inte kommenteras vidare. Jag kategoriserar därför denna som könsmytsförstärkande på genustrappan.

Längre fram i kapitlet berättas det om när Josef möter sina bröder och hur Jakob Josefs far och alla hans barn flyttar till Egypten där Josef bor. Texten berättar att Israels folk från början varit en väldigt liten folkgrupp och att Bibeln talar om att Jakob och hans söner med familjer ska ha varit cirka 70 stycken. Texten fortsätter med att kvinnor, barn och tjänare antagligen inte räknades. Dessvärre kommenteras inte detta vidare i texten, vilket skulle kunna lämna läsaren med en uppfattning om att kvinnor och barn är mindre värda och att detta även är en sanning idag. Detta är ett tydligt exempel på mannens överordnad och kvinnans osynliggörande genom historien. Då skillnader mellan könen nämns men inte kommenteras vidare kategoriserar jag denna text som könsomedveten på trappan.

Under textavsnittet synagogan berättar man att ledaren för en judisk församling kallas rabbin och att rabbinen ansvarar för den undervisning som sker i församlingen men att det inte alltid är han som leder gudstjänsten. Här bekönsas de annars könsneutrala orden ledare och rabbin genom att använda ett manligt pronomen. Detta talar om för läsaren att en ledare är en man och att ansvaret för församlingen även det ligger hos männen. Samtidigt måste vi läsa texten i sin kontext och att rabbinen omnämns som han kan också ses som ett sätt för författarna att illustrera den faktiska verkligheten. Genom denna skrivning får vi här se ett rätt så tydligt exempel på hur den religiösa människan ses och uppfattas som man och att de är mannen som är framstående och innehar viktiga roller och positioner inom religionerna (Sky 2009, s.23). Även om detta är ett sätt för författaren att beskriva verkligheten på menar jag att det här finns utrymme för att få in ett köns- och jämställdhetsperspektiv genom att exempelvis nämna att denna position i majoriteten av fallen besitts av män. På det sättet får den manliga beköningen en förklaring. Detta görs inte och jag kategoriserar därför texten som könsomedveten.

6.2.1.2 Islam

Även i detta kapitel tillskrivs män och kvinnor olika egenskaper och benämns olika. De kvinnor som omnämns beskrivs som fruar och döttrar medan männen berättas om som profeter och förebilder. Det kapitel som behandlar koranen innehåller främst berättelser om Muhammed och hans liv. På sidorna 112-113 i boken skriver författarna om hur Muhammed

tog emot Koranen genom ängeln Gabriel. De skriver att Muhammed varit förskräckt när han kommit hem och att han berättat allt för sin fru Khadija, som ska ha både lugnat och trott på Muhammed. Vidare skriver de att Muhammed senare förstått att detta varit ett budskap från Gud och att han sedan flertalet gånger återvände till berget Hira för att ta emot nya budskap från Gud. Stycket avslutas sedan med att dessa budskap som han fått hjälp att skriva ned blev Koranen. Khadija beskrivs som en lugnande kraft vilket kan ses som en typisk egenskap som ofta tillskrivs kvinnor. Men vad jag främst tycker att författarna missar här är att framhålla Khadijas roll när det gäller tillkomsten av Koranen, då hon annars berättas om som den person som hjälpt Muhammed att skriva ned budskapen. Detta är en handling utförd av en kvinna som inte nämns. På det sättet osynliggörs kvinnan och hennes religiösa handlingar och uppfattningen om mannen som den religiösa och aktiva människan befästs. Teorin om den manliga överordningen och hierarkin som yttras genom bl.a. att det män gör ses som mer värdefullt görs fullt synlig här. Detta tillsammans med tillskrivningen av egenskaper och hur dessa positioneras ut bredvid mannen gör att jag kategoriserar dessa som könsmytsförstärkande på trappan.

Kapitlet fortsätter med rubriken kvinnor och män. Här skrivs att kvinnor och män enligt Koranen har samma värde men olika uppgifter i livet. Mannen ska försörja familjen och kvinnan ska ta hand om familjen. En uppdelning som idag kan uppfattas som stereotyp och förlegad. I och med avsaknaden av en vidare kommentar om detta framstår det dessutom som att detta är en allomfattande uppdelning och könsroller som alla muslimer lever efter. Vilket kan spå på den inte allt för ovanliga västerländska föreställningen om islam som en kvinnoförtryckande religion (Otterbeck 2004, s.58). Genuskontraktet och den struktur där män och kvinnor lever med olika möjligheter och begränsningar och som ofta visar sig när det kommer till arbetsdelning är närvarande här. Där mannen står för försörjning och där kvinnan verkar i hemmet. Utifrån detta kategoriserar jag denna text som könsmytsförstärkande.

Textavsnittet fortsätter sedan att handla om den muslimska slöjan. Man förklarar plagget med att Koranen tolkas så att en kvinna inte får visa delar av sin kropp för andra än de som tillhör familjen. Vidare skriver man att i några länder bestämmer lagen att alla kvinnor som vistas utomhus ska bära kläder som döljer kroppen på olika sätt men att vissa kvinnor även i länder där de själva får bestämma hur de ska klä sig väljer att bära slöja. Här talar man enbart om kvinnans slöja och att hon behöver täcka delar av sin kropp men man tar inte upp det faktum

att anständig klädsel är något som även gäller för muslimska män. Detta skulle delvis kunna ses som en del av genussystemet där vi bl.a genom vår klädsel skiljer ut våra kroppar som manliga eller kvinnliga. Men det kan också ses som en del av genussystemets isärhållning, där men i detta fall genom påbud om klädsel skiljer ut kvinnan från mannen får att på så sätt legitimera hans överordnad. Sky skriver att kvinnor som åläggas en mer definierad religiös klädkod än män blir mer synliga i sociala sammanhang vilket gör kvinnorna till en grupp, en könad grupp, medan männen i högre grad kan vara individer i sociala sammanhang (Sky 2009, s.128). Genom att bara tala om kvinnans religiösa klädkod blir de således en könad grupp även här. Eftersom texten enbart handlar om kvinnans klädsel när detta är något som gäller båda könen kategoriserar jag denna text som könsomedveten.

Under huvudrubriken regler för livet skriver författarna om hur man som muslim ska följa de regler som finns i Koranen men att det ibland kan vara svårt att förstå vad regler som skrivits för länge sedan betyder idag. Texten fortsätter med att man då kan vända sig till och få hjälp av en imam. Vidare skrivs att imamen leder fredagsbönen i moskén, men att han också är lärare och kan hjälpa till att reda ut problem. Även här, likt avsnittet om rabbinen, bekönas ordet imam med hjälp av ett manligt pronomen. Denna förmedling talar för mig som läsare om att personen som leder fredagsbönen är man och även att den religiösa läraren är man. Men som nämnt ovan kan detta ses som ett sätt för författaren att förmedla verkligheten. Här framställs mannen återigen som en slags prototyp för den religiösa människan och innehavaren av framträdande positioner inom religion och församling. Jag placerar därför denna text på trappsteget könsomedveten.

6.2.2 Utkik religion

Av de tre böckerna och de delar som analyserats är detta den enda som tar upp frågor om jämlikhet inom religioner. Detta görs i bokens inledande kapitel. Här förs en diskussion om hur de stora världsreligionerna främst styrts av män och hur de heliga texterna till störst del även handlar om män, och man tar upp frågor kring män och kvinnors olika roller inom religionen. Här tar författaren upp frågor om jämlikhet och de olika roller och könsbundna villkor som funnits och idag även finns inom de olika religionerna. Samtidigt får läsaren en förklaring till varför texterna i boken i så stor utsträckning handlar om män. Eftersom texten tar upp och till viss del problematiserar de könsbundna villkor och skillnader som tillskrivits män och kvinnor kategoriserar jag denna som jämställdhetsmedveten på genustrappan.

6.2.2.1 Judendom

Under rubriken från barn till vuxen berättas att alla pojkar enligt tradition ska omskäras när de är åtta dagar gamla och att detta görs för att Gud sagt det till Abraham. Omskärelsen förklaras fungera som ett synligt tecken på att man tillhör det utvalda folket. Detta kan i viss mån för läsaren uppfattas som att det enbart är män som tillhör det utvalda folket. Vi finner återigen att den religiösa människan är man och att det i grund och botten är till dem religionen, förskrifter och lagar vänder sig. Det blir också extra tydligt i detta exempel då det enbart är männen som synligt ska visa att det är en del av det utvalda folket. Dessvärre kommenteras inte detta vidare och det finns därmed en avsaknad av genusperspektiv vilket gör att jag kategoriserar denna text som könsmedveten på trappan.

Textavsnittet fortsätter med att berätta att alla barn vid 12-13 års ålder blir ansvariga inför sina egna handlingar inför Gud och att de då får gå en kurs hos rabbinen i synagogan för att lära sig mer om vad det innebär att vara jude. Som avslutning hålls en ceremoni i synagogan. Texten fortsätter:

Pojkarna bli då bar mitzva och flickorna bat mitzva, budets son eller dotter. Vid ceremonin är det vanligt att barnen för läsa ur de stora Tora rullarna inför hela församlingen (Bohlin s.30)

Här inkluderas båda pojkar och flickor i beskrivningen på en jämlik nivå genom att ceremonin talas om som barnens. Genom att berätta om ceremonierna på detta sätt framstår de som lika viktiga och betydelsefulla och både flickor och pojkars erfarenheter värderas därmed lika. Texten kan därmed ses som både kvantitativt och kvalitativt jämställd där både flickor och pojkar representeras och där ingen förminskas eller förlöjligas. Här frångår man att ställa upp mannen som exempel och hans överordnad i systemet blir därmed inte lika tydligt. Då båda könen nämns utan att skillnader eller olikheter tas upp kategoriserar jag denna text som könsneutral.

I avsnittet som talar om synagogan och de heliga skrifterna berättar man att det i nästan alla judiska församlingar finns en rabbin. Rabbinen beskrivs som en lärd person och kan vara både kvinna och man. Denna skrivning utestänger inte kvinnan från de viktiga posterna och

ämbetena inom religionen och församlingen. Då båda könen omnämns kategoriserar jag denna text som könsneutral.

6.2.2.2 Islam

I berättelsen om hur Muhammed fick ta emot guds bud genom ängeln Gabriel berättas att Muhammed alltid efter varje uppenbarelse talade med sin fru Khadija om hans upplevelser och att hon hjälpte honom att få detta nedskrivet, vilket sedan blev den heliga skriften Koranen. Tillskillnad mot PULS Religion berättar man här om hur Khadija var och ses som en viktig pusselbit i den heliga skriftens tillkomst. Detta ger henne en viktig roll i religionens historia och genom att framhålla detta görs kvinnan synlig. Vidare beskriver man hur berättelser säger att Muhammed inte vågade berätta om sina uppenbarelser för andra än Khadija. Men att hon trodde på honom och därmed räknas som den första muslimen efter Muhammed och att han med hennes stöd började berätta om Allahs budskap. Även här beskrivs hon som en viktig del av historien men också som en del av budskapens spridning. Denna text går emot genusystemets idé om att kvinnlig handling och aktivitet värderas lägre och framhåller denna istället. Genom dessa två textavsnitt bryts könsmyten om kvinnan som passiv, och jag kategoriserar därför dessa texter som könsmedvetna på trappan.

Under rubriken heliga handlingar berättas det om Fatima, Muhammeds dotter. Hon beskrivs som en viktig förebild inom islam. Tyvärr berättar man inte varför hon ses som viktig en förebild. Positivt är givetvis att en kvinnlig person lyfts fram och beskrivs som viktig men genom att inte framhålla hennes handlingar som man gjort med manliga personer sänds signaler om att kvinnans handlingar inte är lika mycket värda och intressanta och därmed inte värda att nämna. Återigen ser vi den maktordning där män och deras handlingar värderas högre än kvinnans. Denna text kategoriseras därför som könsmedveten på trappan.

Att kvinnor och män ber på olika platser i moskén tas upp på två ställen i boken. Den ena gången är i samband med textavsnittet om bönen där man skriver:

I moskéer ber oftast män och kvinnor i olika rum eller våningar. Det är en tradition som man förklarar med att man ska kunna koncentrera sig fullt ut på bönen och Allah (Bohlin s.64)

Andra gången detta tas upp är när man talar om heliga rum och där textavsnittet avslutas med att kvinnor och män ber i olika avdelningar eller rum i moskén. Vid första tillfället berättar man kort varför denna uppdelning finns, medan man vid det andra tillfället inte kommenterar uppdelningen vidare. En uppdelning av kvinnor och män likt denna kan ses som ett uttryck för genussystemets andra logik om isärhållandet av män och kvinnor och det som anses manligt och kvinnligt. Mannen och kvinnan ses som varandras motpoler och hålls därför isär. Isärhållandet och uppdelningen legitimerar dessutom mannen som norm. Då denna text tar upp skilda villkor men inte kommenterar dessa vidare kategoriserar jag denna text som könsmedveten.

Kapitlet om islam avslutas sedan med en diskussion om de olika livsregler som finns i Koranen. Här tas bl.a klädsel upp.

De muslimska traditionerna säger att både kvinnor och män ska klä sig på ett värdigt sätt. Med det menas att man inte ska klä sig utmanande och att kvinnor till exempel ska täcka sitt hår utomhus eller bland andra människor än familjen (Bohlin s.70)

Texten inleds med att värdig klädsel är något som gäller för både kvinnor och män men ger enbart exempel på vad en värdig klädsel innebär för kvinnan. Frågan om vad värdig klädsel innebär för män besvaras inte. Likt boken ovan kan detta ses som en del av genuskontraktet och det sätt varpå vi skiljer ut våra kroppar som kvinnliga respektive manliga men också som en del av genussystemet och dess idé om isärhållning för legitimering av det ena könet som överordnat. Då man här nämner att värdig klädsel är något som gäller för alla, både kvinnor och män, men enbart ger exempel på kvinnlig klädsel framställs kvinnorna återigen som en könad grupp och jag kategoriserar därför denna text som könsmedveten.

6.2.3. SOS Religion

6.2.3.1 Judendom

I kapitlet som behandlar de olika judiska riktningarna skriver författarna om de olika regler som finns i den heliga skriften Tora. De berättar att dessa regler gäller för klädsel, familjeliv och mat – och vad som är rätt och fel att göra. Vidare ger författarna ett exempel på en sådan regel.

I Tora finns regler för klädsel, familjeliv och mat – och vad som är rätt och fel att göra. Några av reglerna är väldigt tydliga, som att pojkar ska låta håret växa vid öronen (Berlin & Ring, s.37)

Här ger författarna enbart ett exempel på en levnadsregel som bara kan tillskrivas män. Vilket lämnar frågor om regler för kvinnor/flickor. Här illustreras mannen återigen som religionsutövare vilket styrker uppfattningen om den religiösa människan som man. Ett sätt att undkomma detta på hade varit att ge exempel på en levnadsregel som gäller för både kvinnor och män. Eller om man vill åskådliggöra ojämlikheter kommentera att det inte finns någon likande regel för enbart flickor/kvinnor. Jag kategoriserar därför denna text som könsomedveten.

Vidare i texten berättar författarna om de tre olika riktningar som finns inom judendomen, den liberala, den konservativa och den ortodoxa. Man berättar hur dessa olika riktningar är olika noga med att följa de regler som finns i Tora, och där de ortodoxa judarna är den riktning där man stävar efter att följa alla regler. Textavsnittet avslutas sedan med ett exempel om att de för ortodoxa judar vore otänkbart att en kvinna ledde gudstjänsten i synagogan men att liberala judar inte tycker att det är något problem. Tyvärr kommenteras inte varför man inom den ortodoxa riktningen anser det otänkbart för kvinnor att leda gudstjänst medan man inom den liberala menar att det är okej. Genom att inte väcka frågor kring eller kommentera de ojämna villkor som råder för kvinnor och män positioneras mannen återigen ut som den aktivt religiösa och överordnad medan kvinnan åsidosätts. Jag kategoriserar detta textavsnitt som könsomedveten på genustrappan, då könsbundna orättvisor som ovan inte diskuteras vidare samtidigt som könsmyten om den aktiva mannen och den passiva kvinnan går att skymta.

Vid kapitlet om de judiska högtiderna talar man b.la om sabbaten och där inleder man textavsnittet med att tala om att detta kan ses som den viktigaste högtiden och att den inleds med att kvinnan i huset tänder sabbatljusen. Därefter berättar man att kvinnan läser en bön över vinet, tackar för maten och sabbaten. Här får kvinnan som aktiv religionsutövare ta plats. Hennes roll i firandet av den viktigaste högtiden synliggörs och framställs som viktig. Dock ska ändå poängteras att denna utövning och detta exempel sker i hemmet, något den feministiska religionskritiken ofta understryker, att hemmet, familjen och den privata sfären är kvinnans arena och verksamhetsområde vad gäller religiös utövning. Vilket också stämmer

bra med det genuskontraktet påvisar om hemmet som kvinnans sfär. Men även om det är en utövning som sker i hemmet menar jag att texten framhäver kvinnans agens och lyfter fram henne som en aktiv religionsutövare, något som går emot den annars vanliga uppfattningen om mannen som den religiösa människan, jag kategoriserar därför denna text som könsmedveten.

I en annan del av kapitlet som behandlar högtider berättas det om bar mitzva och bat mitzva. Detta är en ceremoni då pojkar och flickor blir ansvariga för sina egna handlingar inför gud. Här förklaras ceremonin och vad den går ut på genom pojkens perspektiv.

När en pojke är tretton år och en dag är han vuxen och får ansvaret att följa alla bud en vuxen judisk man ska leva efter. Flickor får samma ansvar när de är tolv år och en dag.
(Berlin & Ring, s.36)

Visserligen framgår det av texten att detta är en ceremoni som finns för både pojkar och flickor men det är återigen mannen som får stå som exempel. Då det är bar mitzvan, dvs. pojkarnas ceremoni som beskrivs och flickornas enbart nämns kort på slutet upplevs inte flickornas ceremoni som fullt lika viktigt. I och med att idén med ceremonin förklaras ur pojkars perspektiv ser vi ännu en gång att mannen framställs som den religiösa människan, samtidigt som vi ser den manliga överordningen och hierarkin där det män gör ses som mer värdefullt, jag kategoriserar därför denna text som könsmedveten på trappan.

6.2.3.2 Islam

Under rubriken vardagen talar man om klädsel och skriver följande:

I den muslimska traditionen finns det också krav på att både män och kvinnor ska klä sig värdigt, det vill säga med stil och inte utmanande. För kvinnans del handlar det mycket om att dölja sitt hår och sin kropp. Slöjan talar om att kvinnan tar religionen på allvar. Men många muslimska kvinnor bär inte slöja. De menar att en god muslim kan man vara utan slöja (Berlin & Ring, s.58)

Likt boken Utkik Religion inleds texten med att det finns krav vad gäller klädsel för både kvinnor och män men återigen ges bara exempel som tillskrivs kvinnan och vad som gäller för henne. Att klä sig med stil och inte vara utmanade innefattar enligt texten att kvinnan ska

dölja hår och kropp, men en diskussion om vad en värdig klädsel innefattar för män är helt frånvarande. Återigen likt de andra två böckerna kan vi se hur genuskontraktet och isärhållningen är närvarande, men också görandet av dessa kvinnor till en könad grupp. Eftersom kvinnan statuerar exempel och manlig klädsel inte förklaras kategoriserar jag denna text som könsmedveten.

I avsnittet som berättar om moskén tar författarna upp att kvinnor och män ber i olika delar av moskén. Man skriver att om det finns en läktare ber kvinnorna där och männen i den nedre delen av salen. Vidare fortsätter de med att berätta att kvinnorna ibland står bakom ett draperi i den bakre delen av moskén och att det är så för att kvinnor och män inte ska störa varandra under bönen. Här ges en förklaring till varför kvinnor och män är åtskilda i moskén. Dock finns här utrymme för en vidare diskussion kring detta där skillnader kring könsbundna villkor kan problematiseras. En uppdelning likt denna kan som tidigare nämnt ses som ett uttryck för genussystemets isärhållning av könen. Då olikheter nämns men inte problematiserats vidare kategoriserar jag denna som könsmedveten på trappan.

7. Sammanfattning & diskussion

Syftet med denna studie har varit att ur ett jämställdhets- och genusperspektiv undersöka hur ofta män och kvinnor förekommer och benämns samt hur de framställs i religionerna judendom och islam i religionskunskapsböcker för årkurserna 4-6. Detta har gjorts med hjälp av innehållsanalyser och analysverktyget genustrappan. Vad gäller förekomsten kvinnor och män i religionsavsnittens texter kan vi till största delen se en överrepresentation av män som inte faller inom ramarna för de kvantitativa jämställdhetsmålen. Den enda bok som uppfyller 40/60 kraven för en kvantitativ jämställdhet är SOS Religion och deras kapitel om judendom. Stora delar av de analyserade kapitlen skriver om berättelser från heliga skrifter och historien vilket delvis skulle kunna förklara den manliga överrepresentationen. Dock kan man också se att de delar som talar om religionerna idag eller om religion och tro i allmänhet också till större delen innehar en överrepresentation av män.

Vi kan alltså konstatera att när ett könsspecifikt språk används finns det en överrepresentation av män. Men tittar man på böckerna i sin helhet kan vi sammantaget se att de kapitel som analyserats till stor del kan ses som könsneutrala, där man undviker könsspecifikt språk och försöker benämna textens personer som människor eller vid dess religionstillhörighet. Vid de tillfällen man frångår det könsneutrala språket kan dock vissa genomgående drag kring framställningarna ses. Det ena är att man genom beskrivningar eller givna exempel befäster synen på den religiösa människan som man. Samtidigt som den manliga överordningen och hierarkin finns närvarande. Detta görs bl.a genom att männen får stå som exempel vid beskrivningar av ceremonier och ritualer, eller att de religiöst lärda benämns som män. De gånger man beskriver en religiös sed eller regel utifrån ett kvinnligt perspektiv är det i samband med de textavsnitt som talar om värdig klädsel och då inom islam. I alla tre böcker har dessa enbart fokuserat på den kvinnliga klädseln och vad värdig klädsel innebär för kvinnor, detta trots att både Utkik Religion och SOS Religion inledningsvis nämner att värdig klädsel gäller både kvinnor och män. PULS Religion nämner inte männens del vad gäller klädsel överhuvudtaget. Det framgår inte varför man inte ger exempel på vad manlig klädsel innebär, men genom att främst eller enbart tala om den muslimska kvinnan i anslutning till religiös klädsel blir hon starkt förknippad med slöjan, och tyvärr inte så mycket mer. Den muslimska kvinnan framstår i och med det som passiv och utan agens vilket kan ses som könsmytsförstärkande. De görs som Sky skriver till en könad grupp (Sky 2009, s.128). Jag

finner det dessutom intressant att böckerna inte nämner att även gifta judisk ortodoxa kvinnor ofta täcker sitt hår. Detsamma gäller beskrivningarna av synagogan och moskén.

I beskrivningen av moskén talar man om hur kvinnor och män ber i olika rum, medan man i beskrivningen av synagogan inte tar upp att kvinnor och män är åtskilda även där.

Behandlingen av religionerna blir således annorlunda. Vilket stämmer med det Otterbeck skriver om tendensiöst urval (Otterbeck 2004, s.63). Det som läroboksförfattarna väljer att förmedla i sina böcker kan skapa en missvisande uppfattning av religionerna. Vilket ovanstående visar, där valet av att tala om slöjan och uppdelningen i moskén bildar en uppfattning om islam som mer könsrollsbinden och isärhållande än judendomen där man inte tar upp dessa likheter.

Analysen har också visat att kvinnan positioneras ut bredvid mannen, som en slags biroll till den manliga huvudrollen. Hon beskrivs återkommande som någons fru, dotter eller mor. Detta görs inte alls i samma utsträckning när det kommer till männen. De tillskrivs också olika egenskaper, där kvinnorna beskrivs som lugna, omhändertagande och vackra. Medan männen i berättelserna beskrivs som kloka, modiga, rika och villiga att göra allt för sin Gud. Likt det Eilard skriver i sin avhandling om att manligt och kvinnligt upprätthålls genom de aktiviteter som tillskrivs karaktärer kan man här se hur manligt och kvinnligt bevaras genom de egenskaper och roller som textens deltagare tillskrivs (Eilard 2008, s.390). Detta bidrar till den maktstruktur som så ofta värderar kvinnan längre och förminskar henne till sitt kön. Vilket även bekräftas av Sky som bl.a lyfter fram det kollektiva nätet som ofta används i religiös skrift och som vid första anblick verkar syfta på ett kollektiv av människor. Hon menar att det kollektiva nätet oftast tillskrivs skyldigheter och plikter gentemot andra könade individer dvs. kvinnor. Vilket leder till att mannens kön görs osynligt och att han istället blir till människa och subjekt, medan kvinnan osynliggörs som människa och istället blir ett kön och ett objekt (Sky 2009, s.147).

Både judendom, islam (och även kristendom) kan ses som patriarkala religioner där Gud föreställs vara man och där det främst är männen man vänder sig till med sina föreskrifter och lagar. I de heliga skrifterna är interaktionen mellan gud och människan orienterad kring män och enbart i enstaka fall framställs kvinnor som aktiva deltagare i historien (Sky 2009, s.136). Även detta kan vi finna spår av i analysen. I de få fall där kvinnor tar plats som en del av historien och är aktiva förminskas många gånger hennes insats eller så kopplas den till

hemmet. Om detta görs medvetet eller omedvetet kan det dock inte sägas något om. Däremot är det tydligt att genussystemet som värderar mäns handling och aktivitet högre än kvinnans, och genuskontraktet där män och kvinnor lever med olika begränsningar är fullt synliga här. Utöver detta visar det även på en bristande kvalitativ jämställdhet där kvinnan i vissa sammanhang förminskas (Berge 2011, s.164).

Genusförståelse handlar dock inte bara om kvinnor. Trots att religiösa traditioner lyfter fram mannen som det normala och kvinnan som en könad avvikelse från denna så finns det även i de religiösa texterna roller, plikter och funktioner för män. På så sätt skapar och konstruerar religionen manlighetsideal likväl som kvinnliga (Sky 2009, s.157). Jag upplever att det finns en strävan från författarnas och läromedelsförlagens sida att skriva så könsneutrala böcker som möjligt. Vilket säkerligen görs för att så många som möjligt ska kunna identifiera sig med texten. Dock kan denna idé om helt könsneutrala texter ifrågasättas. Frågan är om texter bli identifikationsvänliga bara för att de genomgående talar om människor? Och blir bilden och framställningen av religionerna vinklade eller förskönade i försöken att könsneutralisera dem? Med användandet av könsneutrala texter missar man att framhäva de olika ideal och förväntningar som föreligger könen. En risk med att ducka för ojämlikheter och skillnader är att man riskerar att osynliggöra att människor behandlas olika eller diskrimineras på grund av bl.a kön. Problem uppstår när man försöker behandla människor som en homogen grupp i framställandet och beskrivningen av religioner då dessa annars är könsuppdelade och genusierarkiserade (Sky 2009, s.25). Bilden som beskrivs blir därmed inte helt korrekt. De olika tolkningar av jämställdhet som den kvantitativa och kvalitativa jämställdheten kan ge upphov till menar jag att man kan finna här. Genom att försöka ta fasta på människors likheter genom könsneutralitet missar man i stora drag att framhålla de könsbundna villkor och begränsning som föreligger de olika könen och presenterar istället i många fall en könsomedveten beskrivning med mannen som den religiöst överlägsna, och där hans aktivitet och handling värdesätts mer.

Tillskillnad mot vad Berge, Widding och Sky skriver om att kvinnor behandlas separat i läroböcker har denna analys inte visat detta. Ingen av böckerna berättar om kvinnor i enskilda kapitel eller under särskilda rubriker som specifikt syftar på kvinnors roll i religionen. Däremot har kvinnan stått i fokus som redovisat för ovan om slöjan och islam. Majoriteten av de texter som presenterats under resultatdelen har kategoriserats som könsomedvetna då det

finns en avsaknad av genusperspektiv. Men det finns också textavsnitt som genom framställningen visar på en köns- och jämställdhetsmedvetenhet. Detta visar sig b.la genom att man i boken Utkik Religion diskuterar jämlikhet inom religionerna. Ingen av de analyserade texterna kunde däremot klassificeras som genusmedvetna där man talat om kön som socialt konstruerat. Att läroboken, som Oates och Englund talat om, fungerar som en garanti för att läroplanen följs och införlivas kan vi med hjälp av denna studie säga inte nödvändigtvis behöver vara sant (Englund 1999, s.339)(Oates 2014). Då vi funnit att delar av de texter som analyserats i majoriteten av fallen inte tar upp frågor om könsroller och jämlikhet utan istället ibland förmedlar texter som kan anses förstärka stereotypa könsroller och föreställningar om manligt och kvinnligt, vilket går isär med skolans värdegrund. Då religionerna har en roll i formandet men också bevarandet av könsrollerna blir läroböckernas förmedling om detta således en viktig fråga att ta hänsyn till och en granskning av sitt material som lärare nödvändig (Saelid Gilhus & Mikaelsson 2003, s.224).

För att återanknyta till studiens forskningsfrågor blir således slutsatsen att fördelningen mellan kvinnor och män i böckerna inte kan sägas vara jämställd utan att det i majoriteten av fallen finns en överrepresentation av män. Vad gäller frågan om kvinnor och mäns framställning varierar den böckerna emellan men övergripande kan konstateras att mannen synliggörs som den aktivt religiösa människan medan kvinnorna framställs som en passiv biroll. Så vems religion är det vi fått ta del av genom de undersökta böckernas kapitel? Till störts del mannens, då han även här, likt det Sky skriver om läroböcker, är den som är framstående. För även om man försöker tala om människor och om religion i könsneutrala termer så finns genus inskrivet i de religiösa texterna och läroböckerna, något vi sett genom denna analys (Sky 2009, s.23-25).

Slutligen vill jag också framhålla att vi inte får glömma bort att läroböcker har mycket att förhålla sig till. Dels är utrymmet begränsat och religionskunskapsämnet präglas av en mansdominerad historia och många av de texter som det berättas om har uppkommit i en tid då gamla könsroller och ordningar var rådande. Vilket kommer att påverka framställningen. Dock betyder inte det att läroböckernas förmedling, värderingar och plumpa formuleringar inte ska tas upp för diskussion och om nödvändigt även kritiseras.

7.1 Framtida forskning

Då denna studie enbart undersökt framställningen och förekomsten av kvinnor och män i religionerna judendom och islam vore det även intressant och se vad som förmedlas i de andra tre världsreligionerna. Vidare vore det även intressant att undersöka hur elever upplever dels de läroböcker som analyserats här, men också andra läroböcker i religionskunskapsämnet samt se hur de används i undervisningen och hur lärare granskar sitt undervisningsmaterial. Med tanke på att läromedelsgranskningen idag ligger på lärarna borde lärarutbildningarna således förbereda lärarstudenter på detta och utbilda dem i hur man granskar läromedel, det vore därför även intressant att undersöka om och hur detta görs, samt om lärarstudenter upplever att de får ta del av sådan kunskap.

8. Litteraturförteckning

- Ahrne, G & Svensson P (2015) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber
- Berge, B (2011) Jämställdhet och kön. I: Ammert Niklas (red). *Att spegla världen – läromedelsstudier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur
- Berge, B & Widding, G (2006) *En granskning av hur kön framställs i ett urval av läroböcker*. Underlagsrapport till skolverkets rapport *I enighet med skolans värdegrund?* Stockholm: Skolverket
- Burr, V (2015) *Social constructionism*. Routledge London and New York.
- Byman, A (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber
- Conell, R & Pearse, R (2015) *Om genus*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos
- Denscombe, M (2009) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur
- Edwertz, M & Lundström, L (2003) *Jämställdhets – och genusperspektiv i kurslitteraturen*. En granskning av den obligatoriska litteraturen för det allmänna utbildningsområdets inledande 40 poäng i den nya lärutbildningen vid Karlstads universitet. Arbetsrapport 2003:1. Karlstad: Karlstads Universitet
- Eilard, A (2008) *Modern, svensk och jämställd. Om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2007*. Diss, Malmö Högskola.
- Englund, B (1999) Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande. *Pedagogisk forskning i Sverige*, (4), s. 327-348.
- Hirdman, Y (1988) *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning*.
- Hirdman, Y (2001) *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber
- Larsen, A (2009) *Metod helt enkelt. En introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Gleerups
- Malmberg, M & Sonefjord, N (2006) Islam och hinduism ur ett genusperspektiv - En granskning av ett urval religionsläroböcker på grundskole- och gymnasienivå. Dalarna: Högskolan Dalarna
- Myndigheten för stöd till trossamfund u.å. *Statistik 2011*.
<http://www.sst.a.se/statistik/statistik2011.4.4bf439da1355ecafdd2243b.html>
[2017-11-24]
- Nationella sekretariatet för genusforskning u.å. *Om kön och genus*.
<https://www.genus.se/kunskap-om-genus/om-kon-och-genus/> [2017-10-26]
- Oates, T (2014) *Why textbooks count*. A policy paper. University of Cambridge

- Olsson L, Samuelsson C & Åsén G (2006) *I enighet med skolans värdegrund?* Stockholm: Skolverket
- Otterbeck, J (2004) Vad kan man egentligen begära? Läromedelstexter om islam. *Didaktikens forum* (1) s.56 – 71.
- Saelid Gilhus, I & Mikaelsson L (2003) *Nya perspektiv på religion*. Stockholm: Natur och kultur.
- Sahli, H (2016) *Läroböcker i religionskunskap förgrundskolans senare år – ur ett genusperspektiv. En undersökning av hur kvinnor framställs i judendom, kristendom och islam*. Malmö: Malmö Högskola
- Sky, J (2009) *Genus och religion*. Stockholm: Natur och kultur
- Skolverket (2015a) Vad är läromedel?
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/vad-ar-laromedel-1.181690> [2017-10-31]
- Skolverket (2015b) Hur väljs och kvalitetssäkras läromedel?
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/hur-valjs-och-kvalitetssakras-laromedel-1.181769> [2017-10-26]
- Skolverket (2015c) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Reviderad 2015. Stockholm: Skolverket
- Statistiska centralbyrån (2012) *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2012*
https://www.scb.se/statistik/publikationer/le0201_2012a01_br_x10br1201.pdf
[2017-10-13]
- Svensson, J (2014) *Kön och genus i religionskunskap*. I: Löfstedt Malin (red) *Religionsdidaktik – mångfald, livsfrågor och etik i skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Svenska läromedel (2017) Våra ståndpunkter <http://svenskalaromedel.se/vara-standpunkter/>
[2017-11-18]

Analyserat material:

- Abrahamsson, M (2011) *PULS Religion – Grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur
- Berlin, I & Ring, B (2014) *SOS Religion 6*. Stockholm: Liber
- Bohlin, S (2015) *Utkik Religion 4-6* Malmö: Gleerups

9. Bilagor

Bilaga 1. Räkneschema

Bok:	Kapitel:	Sidor:	
Man	Son	Kvinna	Dotter
Pojke	Bror	Flicka	Syster
Manliga namn	Far	Kvinnliga namn	Mor
Manligt pronomen	Tjänsteman	Kvinnligt pronomen	Tjänsteflicka
Kung	Änkling	Drottning	Änka
Herre			